

Językoznawczy mariaż tradycji z nowoczesnością Profesor Antonina Grybosiowa (1932–2016)

Słowa klucze: Antonina Grybosiowa, historia języka polskiego, socjolingwistyka, pragmatolingwistyka

Antonina Felicja Grybosiowa, z domu Łęgowska, urodziła się 17 października 1932 roku w Stanisławowie, mieście wojewódzkim II Rzeczypospolitej, w rodzinie inteligenckiej. Zmarła 14 grudnia 2016 roku w wieku 84 lat w Gliwicach jako emerytowany profesor Instytutu Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Za dokonania w pracy naukowej i dydaktycznej została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Dla tych, którzy byli Jej kolegami, współpracownikami, studentami, pozostanie człowiekiem, kobietą, nauczycielem akademickim, jakich się nie zapomina.

Miejsca, z którymi była związana w swoim życiu, to – po Stanisławowie – Glinik Mariampolski (w dzieciństwie i młodości przypadających na okres wojny), Gorlice, gdzie zdała maturę w Liceum Ogólnokształcącym im. Marcina Kromera, potem Łódź, gdzie rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Łódzkim (1951–1952) – jak podkreśliła w swym życiorysie zdeponowanym w Instytucie Języka Polskiego UŚ – „u profesorów” Karola Dejny i Witolda Śmiecha. Dało jej to solidne podstawy do późniejszych prac naukowych i wypowiedzi popularnonaukowych na temat gwar, a szczególnie gwary śląskiej (np. GRYBOSIOWA, 1998). Następny punkt tej drogi to Kraków, gdzie kontynuowała edukację na Uniwersytecie Jagiellońskim. Była tu uczestniczką seminarium magisterskiego Zenona Klemensiewicza, pod kierunkiem którego napisała rozprawę na temat składni historycznej (*Spójniki w zdaniu złożonym w XVIII w.*), a po uzyskaniu stopnia magistra podjęła pracę jako asystentka profesorów Witolda Taszyckiego i Zenona Klemensiewicza w Katedrze Języka Polskiego. Pracowała tam w latach 1955–1959, a po zamążpójściu i zmianie miejsca zamieszkania na Gliwice rozpoczęła pracę w katowickiej Wyższej Szkole Pedagogicznej, gdzie była zatrudniona w Katedrze Języka Polskiego od roku 1959 aż do przekształcenia tejże Szkoły w Uniwersytet Śląski w roku 1968. Odtąd – aż do emerytury w 2003 roku – była pracownikiem Zakładu Historii Języka Polskiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. To w tej uczelni się doktoryzowała w roku 1972 pod kierunkiem Ireny Bajerowej na podstawie tez zawartych w pracy *Rozwój funkcji składniowej imiesłowów nieodmiennych. Związki z nomen*, opublikowanej w oficynie wydawniczej Ossolineum (GRYBOSIOWA, 1975). Habilitowała się w 1991 roku na podstawie dorobku z zakresu tematycznego „ograniczanie wariantywności we współczesnej polszczyźnie na tle najnowszych tendencji językowych” (por. m.in. GRYBOSIOWA, 1982). Do miejsc pracy naukowej i dydaktycznej Profesor Grybosiowej trzeba dodać także Lublanę, z którą wiązała ją przez kilka

lat (stałe kontakty w latach 1975–1982) intensywna współpraca ze słoweńskimi kolegami, a także niemiecki Greifswald i tamtejszy Ernst-Moritz-Arndt-Universität, gdzie w latach 1990–1993 pracowała jako *visiting professor* i kierownik sekcji polskiej w Instytucie Sławistyki. Sławistyczne zainteresowania i wiedza (znała czeski, słoweński, rosyjski, uczyła się ukraińskiego) skutkowały kontaktami także z czeskimi kolegami podczas konferencji w Brnie czy Ołomuńcu. Naukowe skutki namysłu nad porównaniem języków słowiańskich i germańskich z językiem polskim, zarówno na poziomie systemu językowego, jak i zachowań językowych, znajdujemy w pracach komparatywnych, między innymi na temat rozwoju kategorii dualu w językach słoweńskim i polskim (GRYBOSIOWA, 1996), polsko-niemieckich paraleli słowotwórczo-stylistycznych (GRYBOSIOWA, 1994), ale i kontrastów socjopragmatycznych (GRYBOSIOWA, 1997) czy wpływu obcych modeli grzecznościowych na polszczyznę mówioną (GRYBOSIOWA, 2002).

Recenzenci dorobku naukowego Antoniny Grybosiovej zwracali uwagę – jak to ujął profesor Marian Kucała¹ – na „szeroki krąg problemów językoznawczych” przez nią poruszanych: składnia historyczna i współczesna, fleksja, słowotwórstwo, semantyka, leksykologia, onomastyka, pragmatyka, kultura języka, etykieta, wariacja językowa, języki rodzinne i regionalne, język mediów, nauczanie języka. Można powiedzieć, że w języku interesowało ją wszystko, była prawdziwą miłośniczką języka i języka-znawczynią. Naprawdę jednak w tych szerokich zainteresowaniach można odnaleźć zaciekawienie nie tylko językiem, ale i społeczeństwem oraz jego ewolucją. Tę postawę znakomicie oddają dwa tytuły, które wybrała dla swych ostatnich, przeprowadzanych jeszcze w Uniwersytecie Śląskim, dużych przedsięwzięć naukowych. Jeden to tytuł kierowanego przez nią grantu: „Zmiany w świadomości językowej współczesnych Polaków” (por. GRYBOSIOWA, 1996a). Drugi to tytuł, który nadała zbiorowi swych artykułów: *Język utopiony w rzeczywistość* (GRYBOSIOWA, 2003). Oba wyrażają prawdziwą pasję zrozumienia i nazwania fundamentalnych bytów: języka, rzeczywistości i myśli, rozumianej tu jako myśl – świadomość społeczeństwa (głównie konkretnego społeczeństwa Polaków) w swej ewolucji, zmianie, ale i ciągłości. Istotą prac naukowych, a także działań popularyzatorskich Profesor Grybosiovej było zastanawianie się nad żywym językiem w jego dynamicznym rozwoju (GRYBOSIOWA, 2002a) i utrwaloną w jego strukturach wiedzą o świecie i człowieku. W jednym z ostatnich artykułów: *Wskrzесиć świat, który doszczętnie nie przeminął* (GRYBOSIOWA, 2010) dała propozycję wykorzystania antropologiczno-językowej analizy tekstów staropolskich podczas uniwersyteckich zajęć historycznojęzykowych, które, jej zdaniem, winny zmierzać do ukazania przeszłych wyobrażeń o świecie zawartych w języku. Taka była: konserwatywna i nowoczesna, patrząca w przyszłość, zainteresowana wszystkim w teraźniejszości, broniąca przeszłości. Ów rys widać w tematyce prac, szczególnie tych pisanych na przełomie wieków, w których Autorka konfrontuje stare i nowe postawy Polaków wobec normy językowej (GRYBOSIOWA, 1999), etykiety językowej (GRYBOSIOWA, 1998a), wobec zmiany tradycyjnych zachowań kulturowych, nawet okcydentalizacji i laicyzacji polskich tradycji świątecznych (GRYBOSIOWA, 2002b). Także podejście do warsztatu naukowego cechuje podobne stanowisko: z jednej strony szacunek dla starej polskiej szkoły lingwistycznej (Zenon Klemensiewicz,

¹ W niepublikowanej ocenie dorobku Antoniny Grybosiovej w przewodzie profesorskim (kopia recenzji w Instytucie Języka Polskiego UŚ).

Karol Dejna), a z drugiej zainteresowanie metodologiami nowymi przejawiające się na przykład w pracach na temat stereotypów regionalnych (GRYBOSIOWA, 2001) czy ogólniej: w obecnym w jej późniejszych pracach połączeniu tradycji badań socjolingwistycznych i pragmatyngwistycznych z językoznawstwem kulturowym (GRYBOSIOWA, 2003a).

Antonina Grybosiova (dla przyjaciół Nina) należała do tej formacji ludzkiej czy środowiskowej, która w pracy uniwersyteckiej widziała nie karierę, ale pasję i obowiązek społeczny dzielenia się wiedzą oraz popularyzacji tej wiedzy. Do tego miała zresztą prawdziwy talent. Chętnie udzielała się w pracach towarzystw językoznawczych, była członkinią Polskiego Towarzystwa Językoznawczego od 1957 roku (przez 60 lat!), prezesem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w Katowicach. Powołała do życia Poradnię Językową na polonistycę Uniwersytetu Śląskiego i była jej opiekunką. Udzielała licznych wywiadów dla lokalnych mediów, pisała do prasy („Dziennik Zachodni”) regularne felietony. Sama o sobie powiedziała, że jest „konsultantem językowym korespondentów lokalnych mediów”². Lubiła i umiała mówić o sprawach języka w sposób fachowy, przystępny i – co było pięknym rysem Jej wybitnej inteligencji – bardzo dowcipnie.

Owo zamiłowanie do języka w połączeniu z talentem dydaktycznym sprawiało, że Antonina Grybosiova potrafiła zaszczepić zainteresowanie językoznawstwem w umysłach swych wychowanków. Dotyczy to jej dzieci, które poszły w ślady matki w wyborze językoznawczej specjalizacji studiów i pracy na uniwersytecie (Krzysztof wprawdzie zarzucił pracę naukową na rzecz dziennikarstwa, ale Ewa kontynuuje pasję Mamy w swej sławistycznej pracy na Uniwersytecie w Getyndze). Profesor Antonina Grybosiova pozostanie też w pamięci swoich uczniów, do których zalicza się pisząca te słowa. Szliśmy i my, Jej dawni studenci, w orszaku żałobnym na cmentarzu w Gliwicach przy ulicy Lipowej, zastanawiając się, co czyniło zajęcia z gramatyki historycznej przez Nią prowadzone tak ciekawymi i lubianymi. Jasny wykład, klasa, elegancja, dowcip, ludzki wymiar, widoczny w zainteresowaniu naszymi sprawami – tak, to na pewno. Z tych zajęć wypływała też ważniejsza lekcja, że oto zdobywamy potrzebne, konieczne narzędzie, którym trzeba będzie się posłużyć, gdy się zechce/jeśli się zechce poznać i zrozumieć pokolenia, które nas poprzedziły w wiecznie trwającej sztafecie życia. Ona lubiła przyglądać się i tym, którzy startowali w niej przed wiekami, i tym, którzy byli Jej współcześni.

Bibliografia cytowanych lub wymienionych prac Antoniny Grybosiovej

- 1975: *Rozwój funkcji składniowej imiesłowów nieodmiennych. Związki z nomen*. Wrocław–Warszawa–Gdańsk.
- 1982: *Ograniczenie wariantów jako cecha odmiany oficjalnej współczesnego języka polskiego*. W: GADANYI K., red.: *Nemzethözi szlavisztikai napok*. Szombathely, s. 172–177.
- 1994: *Polsko-niemieckie paralele słowotwórczo-stylistyczne*. W: KOWAŁSKA A., red.: *Prace Językoznawcze*. T. 27, z. 4. Katowice, s. 29–38.
- 1996: *Dualis we współczesnym języku polskim i słoweńskim. Zanik – trwanie. Próba interpretacji*. W: KUČAŁA M., red.: *Studia historycznojęzykowe*. T. 2. Kraków, s. 229–304.

² Podaję za napisanym przez Antoninę Grybosiową życiorysem zdeponowanym w Instytucie Języka Polskiego UŚ.

- 1996a: *Zmiany w świadomości językowej współczesnych Polaków*. „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 65–71.
- 1997: *Polsko-niemieckie kontrasty socjopragmatyczne*. W: UMIŃSKA-TYTOŃ E., red.: *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*. Łódź, s. 154–162.
- 1998: *Wartościowanie gwary śląskiej. Mity i rzeczywistość*. W: WOLIŃSKA O., red.: *Prace Językoznawcze*. T. 25. Katowice, s. 40–47.
- 1998a: *Przyczyny zmian w polskim systemie adresatywnym*. W: MICHALEWSKI L., red.: *Folia Linguistica*. T. 37. Łódź, s. 57–61.
- 1999: *O współczesnym stosunku do normy językowej (uwagi dyskusyjne)*. „Poradnik Językowy”, z. 8–9, s. 6–13.
- 2001: *Zmienność stereotypu mieszkańca pogranicza wschodniego a rok mediów*. W: CYGAL-KRUPA Z., red.: *Studia Językoznawcze. Dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*. Kraków, s. 95–101.
- 2002: *Obce kulturowo formuły nawiązania kontaktu we współczesnej polszczyźnie – geneza, recepcja, wartościowanie*. W: SZPIŁA G., red.: *Język trzeciego tysiąclecia*. T. 2: *Nowe oblicze komunikacji we współczesnej polszczyźnie*. Kraków, s. 41–49.
- 2002a: *Dynamika zmian językowych o podłożu kulturowym u progu XXI wieku (na materiale polskim)*. W: POPOWSKA-TABORSKA H., RUDNIK-KARWATOWA Z., RUSEK J., SIATKOWSKI J., red.: *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*. Warszawa, s. 75–82.
- 2002b: *Laicyzacja i okcydentalizacja polskiej tradycji świątecznej jako symbol XX wieku*. W: KRAUZ M., OŻÓG K., red.: *Składnia. Stylistyka. Struktura tekstu: Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Teresie Ampel*. Rzeszów, s. 13–18.
- 2003: *Język utopiony w rzeczywistość*. Katowice.
- 2003a: *Jak historyk języka polskiego rozumie opozycję homo-animal*. W: DĄBROWSKA A., red.: „Język a kultura”. T. 15: *Opozycja homo-animal w języku i kulturze*. Wrocław, s. 9–15.
- 2010: *Wskrzesić świat, który doszczętnie nie przeminął: o analizie najstarszych tekstów staropolskich (do r. 1543)*. „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze” nr 1 (4), s. 155–162.

Aleksandra Niewiara

The Linguistic Marriage of Tradition with Modernity
Professor Antonina Grybosiowa (1932–2016)

Summary

The text commemorates Professor Antonina Grybosiowa. It provides a succinct coverage of the salient facts from the scholar's biography and underscores the idiosyncrasy of her scholarly persona, namely, being able to combine reverence for tradition, for the history of language, with a penchant for innovative ideas in the field of linguistics, like at its time: sociolinguistics, or later, cultural linguistics. The said marriage compels the linguistic research conducted by Antonina Grybosiowa to focus on describing the evolution of language and cultural awareness of Poles.

Key words: Antonina Grybosiowa, history of the Polish language, sociolinguistics, pragmalinguistics